

Praktiline demokraatiaõpetus - lasteni läbi õpetajate täienduskoolituse

1. Protsesse ühiskonnas ja hariduses võib vaadata demokraatia-humanismi-aspektist.

Hääletamise asmel käisime hiljuti juba mitmendat korda valimas. Ühe kandidaadi asmel seisid lehel kirjas üle kümne nime ja keegi ei pidanud kahtlaseks, kui kabiini läksid - see oli lausa sunduslik. Ja Toompeal olivate sehkendamisi on lehed täis ning keda milles uskuda-usaldada on üsna keeruline otsustada.

Võib vist selle loeteluga piirduda ja jätta küsimärgi alla - **kas see on kõik, mis lihtkodaniku jaoks demokraatia-sõna taga seisab.** Osalus läbirääkimistes, otsustuste kujundamisel on praeguseks enamuse inimeste jaoks asi, millest kas osatakse vaid unistada või sedagi mitte. Ja ometi - isiku tasandil algaks demokraatia just sealtmaalt, kus isikul enesel sõna kaasaütlemise võimalus on. Küllap sellepärast Eestis neid parteisid ja parteikesi nii palju ongi, et mede rahval seisab sees see igavene (maamehelik) ise-tegemise jonn. Lasta end esindada parteimeestel esindusdemokraatia malli järgi pole eestlase hingele vist eriti sobilik.

Sellelt piirilt aga, kus inimene ise elu ja otsustuste keskpunkti tõuseb - nii andja kui saajana, otsustaja ja vastutajana ühiskonnas - võime kõnelda humanismist, ühiskonna humaansuse mõõdest.

Praegused protsessid ühiskonnas - nii meil kui mujal maailmas on vaadeldavad õige mitmetes mudelites. Üks neist peaks/võiks olla demokratiseerimis-humaniseerumismudel.

Samasse mudelisse võiks kanda ka vertikaalse ja horisontaalse demokratiseerimise - üks on esindatus ja osalemine kutseorganisatsioonide, seltside jms. läbi, teine - lihttöolisest tippjuhini, hariduses - õppurist, lapsevanemast koolitädist kuni ministri ja parlamendini välja. Ometi ei saa demokratiseerimist samastada humaniseerimisega - demokratiseerimise mõistesse pole tavaliselt lülitatud olulised inimväärtused - au, südametunnistus, jt.

2. Liikumine ühelt demokraatia ja humanismi sisu mõistmiselt ning realiseerimisviisilt teisele on õpinguteeks ühiskonnale, individile.

Liikumine ühest olukorrast teise - õpingute ühiskonnale, individile.

Õpib laps ja õpib täiskasvanu läbi kogu oma elu. Õpib riik ja rahvaski. Praegu on siin maal uude klassi rühitud ja vanema venna käe alt kommunismiõpingutelt veel vanemate vendade demokraatiaklassi astunud. Seda klassiust kulutame nüüd siis nii rahva ja riigi kui individidena. Ja nagu klassis ikka, on kõigil mõnes asjas ühine stardipositsioon, mõnes aga - individuaalne

Kõneldes demokraatiast, demokratiseerimisest - seoses (hariduse) struktuuriga - see on tänapäeval kohutavalt ja kiiresti muutunud - kolledžid ja lütseumid on olemas, 5-6 ülikooli - probleem pole selles, millised neist jäävad ellu - aga *pais on murdunud*. - see on demokraatia-ilming. Kooli võimalus otsustada asju, mis nende tegevust puudutab ja õppuri võimalus valida, mida, kus õppida on tublisti laienenud, vähemalt teoreetiliselt.

Kuigi on ka vastupidiseid protsesse - kinnised struktuurid, oligarhia, pressing õpilastele ja õpetajatele, ka ministeeriumi pressing nt. litsenseerimise seostamisel poliitiliste põhjustega, oletatava konkurentsi riigikoolidele. Seaduste järgimise ja arenduskultuuri puudumine annab võimaluse ametnike subjektiivse maitse, sümpaatia, hoiaku jm. realiseerumiseks otsustuste tegemisel, vastutustundetuteks avaldusteks, mahinatsioonideks. Ja asutuse, indiviidi võimalus end kaitsta, oma vabaduste ja õiguste eest seista või olla kaitstud ebaõigluse, ülekohtu, mustamise eest on tegelikkuses praegu õige väike.

Just siin tekib küsimus, kuivõrd, liikudes deklareeritult demokraatia poole, eesti ühiskond kaotab oma humaansuses üksikisiku suhtes.

Oskus end seadustada, avaldada mõju ühiskonnas toimuvale on tavakodaniku ja -institutsiooni jaoks isegi väiksem kui kümmekond aastat tagasi. Sest mängureegleid on järsku määratu hulk ning kunagised au, aususe, südametunnistuse ning ühiskondliku (avalikustatud) kõlbluse, instantsidevahelise suhtlemise mallid on deformeerunud.

Muutumise, ühiskondliku ja individuaalse õppimise trajektoor võib olla erinev ning selle punktid kirjeldatavad kvalitatiivselt teatava tunnustekogumi abil. Selline hindamine-kirjeldamine oleks põhimõtteliselt võimalik kas üksteisest sõltumatute ekspertide rühmade rühmatööna konsensuslikul alusel või näiteks erinevate allikmaterjalide (perioodika-artiklid, koolide visioonid, arengukavad jne) analüüsi abil.

Nii demokraatia kui inimese õiguste ja vabaduste mõisted on viimase kümne aastaga muutunud, täitunud uue sisuga. Ning see muutumine on kiirem, kui indiviidi ja grupiteadvuse õppimisvõime on olnud.

Haridussüsteemis kulgeb areng nii kooli- ja hariduskorralduslike muudatuste, hariduse sisu uuendamise kui kasvataja-kasvandik vastasmõju tasanditel. Ja siin on pilt õige mitmekesine. Haridussüsteem tervikuna on praegugi veel konservatiivne süsteem - muudatused kulgevad pideva protsessina, kaos ja teravad kriisid on harvad nähtused. Ometi on tajutav kriisi võimalikkus.

3. Uue põlvkonna ees on vajadus teha kiiresti läbi sotsiaalne, demokraatliku riigi kodaniku küpsemisprotsess, tuues indiviidi ja ühiskonna suurema või väiksema demokraatia olekusse, kujundades ja lihvides indiviidi ja ühiskonna suhteid.

Nii gruppidel kui indiviididel tuleb õppida tegutsema, mõtlema, käituma ja tegema koostööd sellistest stereotüüpidest, mis muudes maades aastasadade, -kümnete vältel end kujundanud, lihvinud.

Noored, kes praegu kooliteel, on eriti olulises rollis - ühiskond muutub kiiresti ja kui vanaisade-vanaemade elutarkus sajandite vältel kõlbab igapäevast elu-olu juhtima, siis nüüd on emade-isade, kõnelemata vanematest generatsioonidest, tarkusega üsna keeruline toime tulla. Pidetud argipäeva (ühiskondlikus) elus ründab vanemaid ja nooremaid erinevalt.

Vanematel tuleb tahes-tahtmata püüda end kohandada ja kes veel aktiivses tegutsemiseas - muuta oma stereotüüpe nii palju kui võimalik. Kas olla tegija ja vastutaja, soovitud muutustele positiivselt ja asjatundlikult kaasa aitaja, teha seda läbi ühingu, organisatsiooni, kuhu kuulutakse - või olla oma mätta otsast luuaga vehkija, lammutaja - see on igaühe vaba otsustus.

Noortel tuleb läbi teha küpsemisprotsess demokraatiasse, mis muudes maades aastasadade-aastakümnetega toimunud, teha see mitte ühiskonna ja kodu, kogukonna traditsioonile toetudes ja seda oma aktiivse tegevusega lihvides, vaid üsna algusest alustades. Selline algus annab mitu võimalust - näiteks - kas olla lääneliku demokraatiapraktika kopeerija või kasutada oma stardipositsiooni selleks, et eestaste isetegemise joont jätkates püüda arendada oma demokraatiavariant, mis võiks kujuneda vabaks mõnestki "vana demokraatia" hea- või pahaloomulisest kasvajast.

Oletades end õppivaks ühiskonnaks, oletaks end meelsasti innovatiivset õppimissiili kasutavaks rahvaks.

Kuigi **demokraatia ja humanismi imbumine ühiskonda toimub läbi paljude kanalite** on haridus, eriti üldharidus siin protsesside tempo ja avatuse (paindlikkuse) määraja strateegilises mastaabis, s.o. pika aja peale.

4. Uue sajandi koolilõpetaja peks olema pluralismi mõistev, kompetentne otsustaja, vastutaja, positiivset otsiv ja nägev, tolerantne ja koostööaldis, osalus- ja konsensusdemokraatiale ning koostööle orienteeritud inimene, indiviidi tasandil tähendaks see oma parimas lahendis - olla humanist.

Mõteldes oma noore põlvkonna kodanikutulevikule tahaks tõesti näha neid tarkade ja humaansete inimestena nii era- kui ühiskondlikus elus. Kas piisab selleks teaduste aluste ja ärireeglite tundmisest? Võib-olla oleks vähemalt osalegi meie noortest vaja uut oskuste-teadmiste-vilumuste sisu, kus traditsioonilist head akadeemilist haridust ja moodsat majandus- ja äriharidust vääristab demokraatia- ja hingeharidus. Koolitatud terve hinge- ja vaimueluga rahvas, kelle jaoks mõistetel ausus, õiglus, südametunnistus, kaastunne on reaalne, tegudes väljenduv sisu. Rahvas, kes valdab saunakultuurile lisaks ka hinge- ja vaimuhügieeni aluseid..

See tähendab ka uut oskuste-teadmiste-vilumuste sisu : faktiteadmiselt ja sabloontegutsemiselt innovatiivsele, protsessis osalemise võimele, sh. ka hinge- ja vaimuhügieeni valdamisele.

5. Kust tuleb selline kodanik, koolilõpetaja - alles võrsuvas demokraatiaühiskonnas eneses stiimul, harjutamiskeskond puudub?

Üks võimalus - luua keskkond, kus õpetaja, mikroühiskond on selliste omaduste kujundamiseks avatud, teeb saamisprotsessi ise aktiivselt läbi.

Ülaltoodu eeldab õpetaja-kasvataja-haridusjuhi uuel tasandil kompetentsust - pedagoogiliste teadmiste ja oskuste tugevat avardamist ka haridusteaduste - ja praktika ääremadele, sest uusima, tuleviku-eod võivad just seal peituda.

Eriti suur peaks olema inspektorite-metoodikute- kaadri õpetatus ja tolerantus - nende lisaõpe, atesteerimine, "vannutamine ja moraalikoodeks" - sest seal on pidurite pidur.

Ja viimane küsimus: kas praegu hariduse seadustamise-korrastamise käigus toimuv on ja mis määral seonduv, baasi-rajav demokraatiaõpetusele ja -praktikale?

On käidud välja hariduspoliitika põhiseisukohti - kas nende väljatöötamisel on arvestatud

- haridusuuendusprotsessi järjepidevust?
- erinevate (paradigmaatiliste) vaadete olemasolu haridusele ka Eesti haridusringkondades?
- demokraatia üht põhinõuet - igaühe "hääli" olgu kuuldav ja kuulnud?
- võimalike alternatiivide olemasolu ja arenguvõimalust?

Kui võrrelda soovitusi, mida annavad haridusele Botkin ja ta kollegid Rooma Klubi ettekandes, Kui vaadata efektiivsetele koolidele, tulemuslikule õppimisele omaseid jooni, kui vaadata praegu populaarsust koguvat kriitilise õppimise suunda, siis leiame neis palju ühist senini alternatiivseteks nimetatud pedagoogiliste süsteemidega ja humanismi esindajate poolt rõhutatuga.

- väärtused
- tähenduslikkus, tähendusrikkus,
- vabaduse aste
- koostöö, koostöö
- aktiivne ja tähtsustatud osalemine
- inimese mitmemõõtmelisuse ja kordumatuse aktsepteerimine...
- protsessi tähtsustumine samaväärsena tulemusega või eelistusena tulemuse ees

See vaadete muutus olulisele hariduses tuleneb sellest, et XX sajandi maailm on nii kiiresti teisenev, et usk sellesse, nagu suudaksime me hariduses jätkuvalt toime tulla eelmise sajandi või veel vanemate meetoditega, neile vaid loodusteadusest ja konveieritehnoloogiast pärit nippe juurde kombineerides, tundub üsna piiratud. Maailma iseloomustavad täna

- avatud süsteemid
- mittelineaarne põhjuslikkus, mittelineaarsed seosed
- suurenev ettearvamatus, määramatus aste
- situatsioonide ja lahenduste mittestandardisus
- lahenduste ja protsesside sünergeetilisus, kunsti- ja teaduse integratsioon

Globaalmastaabis tõusis just viimastel aastakümnetel humanistide küsimus - omada või olla (Fromm), milline olla (Schweitzer) ? ja lahendus näitab ennast vaid läbi inimkvaliteedi, Muutus inimkvaliteedis on aga suures osas kooli teha. - kui kool tähtsustub, omandab tähenduse.

Õpiühiskond - õppiva inimese, grupi, kogukonna, riigi ja inimkonna kontseptsioon.

Kooli tasandil on see innovatsiooniline õppimine - mis elementidena sisenes meie ellu probleemõppena seitsmekümne-kaheksakümne aastate koolis, ulatusliku kollektiivse tegevusega kaheksakümne teise poole "laineharja"-perioodil.

Rooma Klubi ettekandes (Botkin, 1980) kõneldakse innovatsioonilisest õppimisest - kui õppimistüübist, mis toob muutusi, uuendusi, ümberstruktureerimist ja probleemide ümberformuleerimist võttes arvesse pika-ajalisi tulevikualternatiive, osaledes ja nähes ette, mitte ainult kohanedes kanoonilistele vaadetele ja teadmistele.

Globaalprobleemide uurimine on viinud järelduseni, et nii **teaduse kui ühiskonna tulevikutrendid** "baseeruvad laial perspektiivil, mis säilitab mitteperfektse kuid **unikaalse inimlikkuse kvaliteedi**". (Botkin)

Uueks õppimiseks nähakse kaht põhjust - inimeksistentsi säilitamist Maal ja inimväärikust.

4

Komplekssuse ja määramatuse kasv tänapäeva maailmas on põhjustatud inimtegevusest ning sellega toime tulemiseks on õppimine (laias tähenduses) ainus viis.

Nende kahe põhjuse esiletoomine väljendab pööret ühiskonnakesksuselt inimkesksusele.

Innovatsioonilise õppimise tähtsaimaks, pea-aegu universaalseks trendiks on nimetatud enesestmõistetavat nõuet osaluse järele rahvusvahelisest tasandist kuni lokaalse ja individuaalse tasandini. (Botkin)

Innovatsioonilise õppimise rekvisiitidena on näidatud eelkõige *mõistmist* (mis indiviidi tasandil ilmutab end uudse märkamise võimes ja võimes kondenseerida informatsiooni säilitades selle tähenduse ja tuuma), *ettenägemist* ja *osalemist* (efektiivse osalemise oskust läbirääkimiste ja alternatiivsete lahenduste pakkumist tänapäeval levinud "veto-osaluse" asemel). (Botkin)

"Indiviid, kes ei osale probleemi lahendamises, on osa probleemist", väidetakse. "Ekspertis võib võtta ennem kitsa tehnokraatliku vormi kui valgustatud juhtimise oma ja kutsuda sellisena esile avaliku usaldamatuse". (Botkin, lk. 31)

Innovatsioonilist õppimist eristab konserveerivast, säilitavast õppimisest *väärtuste, inimsuhete ja kujundite (images) roll*. Selle asemel, et elimineerida väärtusi, nagu seda on katsetatud positivistlikus teaduses või ignoreerida mittetraditsioonilisi väärtusi "pinguta" innovatiivne õppimine, et teha *valikut hulga väärtuste seas*". (Botkin, lk. 40)

Siin on tegu sellega, mida meie õpilasedki ära tundsid - taasavastame erinevate tunnetusteede olemasolu; ei eita üht ja jaata teist, vaid pürgime selle poole, et noorel inimesel uude aastatuhandesse minnes oleks käsitsemisvalmis nii positivistlik-põhjuslik-analüütiline kui "valgustuslik"-intuiitiivne-holistlik-süntheetiline maailmatunnetamise viis, võime valutult neist kombinatsioone luua...

Mida annab meile tervikutaju hariduses?
Mitmekesisus koolide võrgustikus?

Kas ainult suhte demokraatialle areneva maailmaga?
Või ka suhte iseendaga - oma seesmise olemusega?

Olen õigel ajal, õiges kohas õige asja pärast. - See on suur sisendus, kui seda südametunnistusega, vastutusega enesele sisendatakse.

Demokraatia-koolitus

Demokraatiakoolitus johtub ühelt poolt traditsioonist - selline on ühiskond, kus elatakse; teiselt poolt on see paljudes koolides-riikides spetsiaalselt ülesehitatud protsess - üks õppekava-aineist ja eriline õppetöö korraldamise vorm.

Sageli see aga ei tööta: vähemusgruppide puhul - eelkõige nende perede ja põhirahvuselise keskkonna ideaalist erineva praktika tõttu, koolielu puhul - igapäevase koolikorralduse hierarhialise ülesehituse ja õppetegevuse sisu dogmaatilisuse tõttu.

Kui puudub demokraatlik otsustusmehhanism (mis praegu puudub); kui seadused eelkõige piiravad, mitte ei võimalda; - kas ei seisa me uustotalitarismi ohuga silmitsi? Paljusid erinevate paradigmade, haridusfilosoofiade rahulik ja rikastav koosseksisteerimine - see on ideaal, mida Eestimaa pinnal, Eestimaa inimeste jaoks, Eestimaa kiireks ja loovaks arenguks pean parimaks.

Kui vaadata praegu Läände, siis on lihtne võtta kosmoseränduri vaatekoht ning öelda - kõik see kera on ümmargune, ta on kenasti kirjeldatav pea-aegu ideaalse kera valemitega, ekstsentrilisus pooluste kohal on tähtsusetu.

Istudes mererannas kivil või tehes mägironimist Haanjamaal või Pamiiris ei tule pähegi madalduda ideaalse kerani - nii mitmekesine on see kooruke, mille peal oleme, selle all toimuvast on meil aga üsna kindlad, paraku ainult oletused.

Nii on ka selle Maailma Haridusega.

Selgesti on näha traditsioonilise, positivistlikust vaatest lähtuva ja seda kinnistava kooli piirjooned. Neid on enamus, nad on erinevad kuid põhimõtteliselt nii positiivse kui negatiivse poolest samasugused kõikjal, tõesti kõikjal.

Kuid vaadakem lähemalt - pole maad, kus koolisüsteem piirduks vaid riikliku, traditsioonilise kooliga - olgu era, olgu vaba-, olgu mõne rahvusvahelise süsteemi osana on koolide mitmekesisus õige suur.

Katoliiklikud-, IB, Maritime, Waldorf-, Montessori, vabasüsteemi, Freinet` ja kes teab kui palju erinevaid tüüpe kooli me kohtame. - Ning neis kõigis on riigi, traditsioonilistest koolidest üks suur ja oluline erinevus - ükski neist ei saa lubada enesele lõbu, et politsei peab koolis õpetajaid õpilaste vägivalda eest kaitsma, või vastupidi. Olla teistsugune tähendab end pidevalt tõestada, õigustada, täiustada. Olla teistsugune - tähendab omada seda kvaliteeti, mis teistes pole levinud ja mida inimesed, rahvas, riik tegelikult vajab. Eri tüüpi koolid on riigi, rahva vaimsel toidulaua nagu vitamiinid või mikroelemendid, milleta tervis käest läheb.

Millised on siis need haridusvitamiinid? XX saj. lõpul?

Akadeemilised

Humanistlikud

Innovatiivsed

Kriitilised